

December – een overpeinzing in donkere tijden

Al zo'n anderhalve eeuw lang vindt in Nederland een strijd plaats tussen het kortetermijnbelang van de bevolking en het belang van de natuur, tussen economische groei en het onbecijferbaar waardevolle, tussen technische vooruitgang en traditie. Die strijd is bijna altijd beslist in het nadeel van natuur & milieu, waarbij zogenaamde voldongen feiten veelal de doorslag gaven. Maar die feiten zien we tegenwoordig met andere ogen. Het wáren helemaal geen vanzelfsprekendheden. Het waren vaak kortzichtige opvattingen. Ze resulteerden telkens opnieuw in beleid waarvan we nu – en hoe lang al niet! – de wrange vruchten plukken. Maar we proberen de moed erin te houden. We laten de hoop niet varen. De moloch met zijn technische almacht en zijn economische denkraam dient te worden gestopt. Als natuurbeschermers hangen we aan de noodrem.

Tot zover was ik gekomen met mijn eindejaarspreek toen ik begon aan het nieuwste boek van Auke van der Woud, *Het landschap, de mensen. Nederland 1850-1940*. En ik ging twifelen. Had de geschiedenis inderdaad anders kunnen verlopen? Of is dat slechts wijsheid achteraf?

Van der Woud is bekend om zijn boeken over de grote transformatie van Nederland die halverwege de negentiende eeuw inzette: van derde-wereldland naar moderne industriestaat, verzorgingsstaat en tweede agrarische exporteur van de wereld. Ze doen de lezer beseffen dat nog maar kort geleden een omwenteling plaats vond die in ons land geen steen op de andere heeft gelaten. Aanbevolen lectuur voor iedere natuurbeschermers die zich afvraagt: "Hoe heeft het zo ver kunnen komen?" Ja, hoe? En vooral: waarom?

Het antwoord op die vraag vindt u in *Het landschap, de mensen*. De gruwelijke armoede, de ellendige volksgezondheid, de honger, de mensonterende huisvesting, de schamelheid van het dagelijkse leven. Een landelijke overheid die het 'algemeen belang' niet zag als haar verantwoordelijkheid. Algemeen kiesrecht kwam tenslotte pas in 1917, het jaar dat mijn moeder werd geboren. Nog pas gisteren.

Terwijl het Nederland van toen dus een totaal andere planeet was dan die we nu bewonen, begon er iets te veranderen. Wetenschap en techniek kregen meer en meer invloed en daar viel veel geld mee te verdienen. In 1839 reed de eerste trein. Stoomkracht! Het inzicht daagde dat Nederland niet arm hóefde te zijn en dat de bevolking niet geplaagd hoefde te worden door honger, ziekte en gebrek, als... de bodem maar beter zou worden benut. Al die 'woeste gronden' en al dat boerenland dat slechts mondjesmaat iets opbracht: aan de slag! Het ontginnen begon, het ontwateren, het droogmaken. Kunstmest. Werkverschaffing. Uiteindelijk de vernietigende ruilverkaveling. Het land dat op de schop ging, vertegenwoordigde 'natuurwaarden' van een in onze moderne ogen duizelingwekkende rijkdom, maar wie zag dat toen?

De flaptekst van het boek vat de revolutie die toen begon, en die eigenlijk nooit meer is gestopt, als volgt samen: "Na 1850 begon de campagne om het Nederlandse landschap te verbeteren. De onafzienbare heidevelden, zandverstuivingen en moerassen werden kleiner en in landbouwgrond veranderd. Na 1900 werden natte akkers en weilanden drooggemaakt, duizenden kilometers rivieren en beken werden herschapen in kanalen. Het landschap werd nuttiger, productiever. (...) Rond 1940 werd tevreden vastgesteld dat het oude Nederlandse landschap mooier was gemaakt, 'echt volgens ons eigen ideaal, alles netjes in laatjes en vakjes'".

Dus zo is het gekomen. De gebakken peren waar wij mee zitten opgescheept zijn de vrucht van een nobel streven: de broodnodige verbetering van de levensomstandigheden van een groot deel van de bevolking. De grote verwoesting, die na 1940 trouwens met nóg meer kracht voortging, is de

schaduwzijde van een volkomen begrijpelijk streven naar nut, profijt en menselijke welvaart. Had het anders gekund? Had het niet wat minder mogen zijn?

De vooruitgang – tegelijkertijd dus een achteruitgang – was al met volle kracht op stoom gekomen (men spreekt wel van Nederlands tweede Gouden Eeuw) toen de eerste tegenstemmen hoorbaar werden.

Begin jaren '90 verschenen de eerste publicaties van Heimans en Thijsse. In 1896 kwamen zij samen met Jaspers met het tijdschrift *De Levende Natuur, tijdschrift voor natuursport*. Het zogeheten 'biologisch reveil' was begonnen. In datzelfde jaar werd overigens ook voor het eerst in Nederland een auto verkocht, een Benz Victoria. Ik hoef u niet te vertellen hoe dat is afgelopen.

Tussen al het 'cultuurtechnische' geweld waar *Het landschap, de mensen* over vertelt, duikt telkens weer Jac. P. Thijsse op. Als volksoepvoeder, natuurbeschermer, oprichter van Natuurmonumenten, criticus van Heidemij en Staatsbosbeheer, als journalist en, aan het eind van zijn leven, als 'levend monument'. Hij erkende nut en noodzaak van de ontginning van Nederlands bodem. In 1935 nam hij zelfs nog zitting in de Cultuurtechnische Adviescommissie die de minister van landbouw adviseerde over de verbetering van de landbouwproductie. Tegelijk waarschuwde hij: 'Overdaad schaadt'. Heeft hij voorzien dat de 'verbetering' van ons platteland dermate desastreus zou eindigen?

Hoe hijzelf tot aan het eind van zijn leven nuchter én strijdbaar bleef, mag blijken uit het volgende stukje uit *De levende natuur* van 1943, van twee jaar voor zijn dood. Merk op hoe hij een lans breekt voor én liefde én wetenschap, en hoe hij vindt dat ook de stem van direct betrokkenen gehoord moet worden, tot en met de dieren.

“Uit het Jaarverslag 1943 van Natuurmonumenten: ‘Voor Texel bestaan ruilverkavelingsplannen. Wij zouden het betreuren, indien in een zoo besloten en karakteristieke streek in den bestaanden toestand zou worden ingegrepen. Wel is waar deelde volgens een persbericht, de vertegenwoordiger van den Cultuurtechnischen Dienst, die ter plaatse een uiteenzetting gaf, mede, dat bij de uitvoering van de werkzaamheden rekening gehouden zou worden met het landschapsschoon en met de natuurmonumenten in het bijzonder, doch toen de vraag gesteld werd, of ook de bekende tuinwallen onder het begrip landschapsschoon gerangschikt moesten worden, luidde het antwoord, dat deze liever vandaag dan morgen dienden te worden opgeruimd. Vele veehouders zijn het daarmee gelukkig niet eens. Wij achten het hoogst bedenkelijk dat het voeren van propaganda voor landschapsveranderingen niet wordt opgedragen aan lieden die er blijk van hebben gegeven een bepaalde streek door en door te kennen en haar karakter en sfeer aan te voelen en te begrijpen.’ Tot zoover dit Jaarverslag. De steller onthoudt zich van verdere commentaar. Ik zou nog wel benieuwd wezen niet alleen naar de meening van de veehouders, maar ook naar die van hun vrouwen, kinderen, schapen en lammeren. Ook naar de meening van hen, die op Texel langen tijd hebben gewoond en gewerkt, die er telkens weer heengaan, gedreven door de liefde voor dat eiland of, zoo ze daar niet meer toe in staat zijn, het nog altijd herdenken met innig verlangen. Doch zoo'n sentimentaliteit is niets voor den Cultuurtechnicus, die daar op Texel sprak. Die tuinwallen zijn voor hem verloren cultuuroppervlak. Maar wie wel eens op een echt ruwguren dag in Maart gevlogen heeft boven Texel, heeft daar in de beschutting van die tuinwallen de groenende strooken gezien van het voorjaarsgras en heeft er ook de ooien met haar lammeren zich zien koesteren. En dan ga je even denken aan de eventueele directe en indirecte voordeden van die tuinwallen en meteen van de diepere beteekenis van dit eeuwenoude landschap. Hier gevoelen we de behoefte aan wetenschappelijke landschapsbescherming.”